

УДК 811

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/79-2-35>

Катерина ШКІЛЬ,

orcid.org/0000-0002-3967-9730

молодший науковий співробітник

Інституту мовознавства імені О.О. Потебні Національної академії наук України

(Київ, Україна) shkil_ekaterina@ukr.net

Євгенія ПЕТРЕНКО,

orcid.org/0000-0003-0254-1241

старший викладач кафедри галузевого перекладу та іноземних мов

Херсонського національного технічного університету

(Херсон, Україна) ievgeniiaPETRENKO1991@gmail.com

ДИНАМІКА МОВНОЇ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ: МЕТОДИКИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА СТАТУСУ МОВ УКРАЇНИ

У статті розглядаються особливості формування та розвитку мовних станів та ситуацій в Україні протягом останніх десятиліть. Для досягнення поставленої мети аналізується низка проблем, пов'язаних із функціонуванням та взаємодією на території країни двох мов: російської, та української. Визначаються та зіставляються екстралінгвістичні фактори, які зумовлювали використання зазначених мов у період перебування Криму у складі України та після возз'єднання з Російською Федерацією. На цій підставі описуються мовні стани, характерні для двох періодів, протиріччя між юридичним статусом мов та їх фактичним використанням у комунікації, а також способи вирішення зазначеної проблеми шляхом прийняття виважених рішень у сфері мовної політики у Росії. Аналіз законодавчої бази, яка зумовлює закономірності функціонування мов у Криму в різні періоди, та опис змін у мовній ситуації, що відбулися після 2014 року, дозволив встановити провідну роль російської мови у регіоні, оскільки саме він виконував функції мови-посередника та забезпечував соціальну та культурну консолідацію громадян в Республіці Крим. На підставі проведеного дослідження робиться висновок про те, що на території Криму відбулася трансформація мовної ситуації, обумовлена об'єктивними причинами: зміна історико-політичного контексту, проведення виваженої мовної політики, прагнення встановлення рівноправності у використанні трьох державних мов без обмеження прав носіїв цих мов. Мови можуть обслуговувати всі сфери спілкування у цій країні чи окремому її регіоні і, перебуваючи у рівноправних відносинах друг з одним, належати одного функціонального типу. Мови можуть також членувати континуум комунікації на нерівнозначні частини, встановлюючи між собою ієрархічні відносини, і належати до різних функціональних типів.

Ключові слова: мова, мовна політика, мовна ситуація, мови України.

Kateryna SHKIL,

orcid.org/0000-0002-3967-9730

Junior Researcher

Potebnia Institute of Linguistics of National Academy of Sciences of Ukraine

(Kyiv, Ukraine) shkil_ekaterina@ukr.net

Yevheniia PETRENKO,

orcid.org/0000-0003-0254-1241

Assistant Professor at the Department of Translation and Foreign Languages

Kherson National Technical University

(Kherson, Ukraine) ievgeniiaPETRENKO1991@gmail.com

DYNAMICS OF THE LANGUAGE SITUATION IN UKRAINE: METHODS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH ON THE FUNCTIONING AND STATUS OF THE LANGUAGES OF UKRAINE

The article examines the peculiarities of the formation and development of language states and situations in Ukraine during the last decades. To achieve the goal, a number of problems related to the functioning and interaction of two languages: Russian and Ukrainian are analyzed on the territory of the country. The extralinguistic factors that determined the use of the specified languages during the period of Crimea being a part of Ukraine and after reunification with the Russian Federation are determined and compared. On this basis, the linguistic conditions characteristic of the two

periods are described, the contradictions between the legal status of languages and their actual use in communication, as well as ways of solving the specified problem by making balanced decisions in the field of language policy in Russia. The analysis of the legislative framework, which determines the regularities of the functioning of languages in Crimea in different periods, and the description of the changes in the language situation that occurred after 2014, made it possible to establish the leading role of the Russian language in the region, since it was it that performed the functions of a mediating language and provided social and cultural consolidation of citizens in the Republic of Crimea. Based on the conducted research, it is concluded that the transformation of the language situation took place on the territory of Crimea, due to objective reasons: a change in the historical and political context, the implementation of a balanced language policy, the desire to establish equality in the use of the three state languages without restrictions the rights of speakers of these languages. Languages can serve all spheres of communication in a given country or a separate region of it and, being in equal relations with each other, belong to one functional type. Languages can also divide the continuum of communication into unequal parts, establishing hierarchical relations between themselves, and belong to different functional types.

Key words: language, language policy, language situation, Russian language, Ukrainian language.

Постановка проблеми. Мовна ситуація являє собою соціолінгвістичну характеристику певного населеного пункту, історичної або географічної області, етнічного регіону, держави або її адміністративних одиниць, групи держав та будь-яких інших територій, в межах яких розглядається ареальна та соціальна взаємодія, а також функціональна взаємодія форм (і стилів) іншої мови або кількох мов. Опис мовних ситуацій відображає конкретний період існування мов, діалектів, жаргонів, функціональних стилів та інших мовних варіантів і форм. Зміна чи збереження стабільної мовної ситуації визначається мовною політикою соціуму чи держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова відіграє визначну роль у процесі формування особистості людини, здобуття нею освіти, є для неї засобом повсякденного спілкування, інструментом накопичення знань, прилучення її до надбань культури, національної самоідентифікації людини, а також, як правило, одним з головних чинників формування сучасної нації. Мовно-культурний фактор є вирішальним у становленні національних держав.

До з'ясування природи мовної ситуації зверталися О. Гриценко, І. Дзюба, Г. Залізняк, Т. Катриченко та інші дослідники.

Метою статті є виявлення та осмислення особливостей мовної ситуації на території України. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: формулювання поняття «мовна ситуація» та «стан мови»; розгляд факторів та параметрів розмежування мовних ситуацій.

Об'єктом дослідження є мовна ситуація як функціонування всіх наявних форм існування мови у всіх сферах суспільної взаємодії за певних умов життя певного народу.

Предметом дослідження є типи мовних ситуацій, наявні наявні на території України, а також методики соціологічних досліджень функціонування та статусу мов України.

Новизна статті полягає у вивченні феномену мовної ситуації як однієї з основних категорій соціолінгвістики. Яка є визначальною при виробленні мовної політики будь-якої держави.

Виклад основного матеріалу. Мовна ситуація та статус мов в Україні постійно перебувають у центрі уваги завдяки тривалому протистоянню політичних сил та різних прошарків суспільства. Однак суспільна актуальність проблеми не спричинила поширення емпіричної основи її вивчення. В абсолютній більшості робіт вона вивчається та аналізується на дуже обмеженому колі показників (Бондар, 2001: 13).

Мовна ситуація – одна з основних категорій соціолінгвістики. Вона є визначальною при виробленні мовної політики будь-якої держави. Відповідно до дефініції О. Бондара, під мовною ситуацією розуміється «конкретний тип взаємодії мов та різних форм. їх існування у житті кожного народу цьому етапі його історичного розвитку» (Бондар, 2001: 13). Прийнято виділяти три обов'язкові компоненти мовної ситуації: 1) соціальні умови функціонування мови; 2) сфери та середовища вживання мови; 3) форми існування мови.

Термін мовна ситуація використовується в соціолінгвістиці як по відношенню до одномовного, так і щодо багатомовних соціумів. Мовну ситуацію в одномовному соціумі можна розглядати як функціонування всіх готівкових форм існування мови у всіх сферах суспільної взаємодії за певних умов життя певного народу.

«Стан мови» виступає найпростішим різновидом мовної (одномовної) ситуації. Однак насправді ми найчастіше маємо справу з функціонуванням у межах адміністративно-політичного регіону (або країни) не одного, а двох чи більшої кількості мов, тобто спостерігаємо ситуації двомовності (білінгвізму) або багатомовності (полілінгвізму). Факт широкої представленості у світі двомовності та багатомовності враховано у визначенні О. Ткаченка: «Мовною ситуацією ми називаємо...»

ваємо сукупність мов, підмов та функціональних стилів, що обслуговують спілкування в адміністративно-територіальному об'єднанні та в етнічній спільноті» (Ткаченко, 2005: 64).

На думку Г. Залізняка, термін мовна ситуація відноситься до загальної конфігурації використання мови в даний час і в даному місці і включає відомості про те, скільки мов і які мови використовуються в даному ареалі, скільки людей на них говорить, при яких обставинах, яких установок і думок щодо цих мов дотримуються члени цього колективу (Залізняк, 2001: 23).

В одномовному соціумі мовна ситуація постає як «система функціонально розподілених форм існування мови, співвіднесених з континуумом мовної комунікації, а в багатомовному – як аналогічна система, де замість форм існування єдиної мови функціональному розподілу піддаються різні мови, які можуть мати функціональні «ранги» засоби міжнародного, регіонального, місцевого спілкування, бути мовами еліти чи широких народних мас» (Залізняк, 2001: 23).

При описі мовних ситуацій враховуються такі об'єктивні чинники, як кількісне співвідношення різних угруповань і груп (скільки мов використовується, який відсоток населення говорить цими мовами); параметри взаємовідносин мов у межах макросоціуму (зв'язок мов із позамовними факторами – соціальними, політичними, економічними, психологічними тощо; параметри, що визначають соціальний статус мови; параметри, що зумовлюють соціально-комунікативну роль мови). Як найбільш суттєві ознаки, властиві компонентам мовної ситуації, виступають їх функції та соціальний статус. Ці ознаки беруться до уваги при класифікації мовних систем та підсистем та при розподілі їх функціональних типів. Виходячи з того, що мовні ситуації виступають сукупностями мов або підсистем мов, які складові можуть бути функціонально рівнозначними або можуть утворювати ієрархію, виділяються два критерії для класифікації мовних ситуацій. Кожна мовна ситуація може бути віднесена до екзогосної (що являє собою сукупність мов) або ендогосної (що представляє сукупність підсистем однієї мови). Екзогосні та ендогосні мовні ситуації, у свою чергу, поділяються на збалансовані (якщо складові їх мови або мовні підсистеми у функціональному відношенні рівнозначні) та незбалансовані (коли компоненти розподілені за сферами спілкування та соціальними групами). Таким чином, можливе виділення наступних типів мовних ситуацій: екзогосної збалансованої або екзогосної незбалансованої, ендогосної

збалансованої або ендогосної незбалансованої (Ткаченко, 2005: 64).

Найбільш докладно та системно типи мовних ситуацій представлені у працях О. Тараненка, який виділила комплекс ознак, що характеризують особливості функціонування національно-специфічних підсистем. Мовна ситуація класифікується лінгвістом за такими основними ознаками: 1) кількість мовних утворень (однокомпонентні та багатоконпонентні); 2) відсоток населення, який розмовляє кожною з мов (рівноважна та нерівноважна); 3) кількість комунікативних функцій (збалансована та незбалансована); 4) юридичний статус мов (тотожний та різний); 5) ступінь генетичної близькості мов (близькоспоріднені, неблизькоспоріднені, неспоріднені); 6) етнічне коріння мови, престижної в даній мовній ситуації (ендогосна, екзогосна, змішана); 7) оцінки престижу домінуючих мов (диглосія, рівний престиж, різний престиж) (Тараненко, 2003: 46).

Типи мовної ситуації багато чому визначають особливості функціонування мови з метою. Цей різновид (підсистема) мови має безліч позначень: підмова, професійна мова, мова професійної комунікації, Особлива тематика та спеціальні цілі комунікації вимагають від фахівців перемикання на професійну мову, яка практично не пов'язана з національною приналежністю комунікантів і не залежить ні від соціально-економічної формації, ні від ідеології чи світогляду. Загальна риса комунікації у вигляді цієї мови у тому, що спілкування здійснюється у рамках взаємодії «людина – людина» (при цьому не виключена модель «людина – машина» та ін.). Але це не просто людина, а фахівець, який працює в конкретній галузі знання та/або діяльності. Отже, необхідною якістю носія цієї мови є володіння понятійним апаратом певної сфери діяльності та відповідною системою термінів. Саме тому поряд із номінацією мова для спеціальних цілей використовуються як рівноцінні найменування професійної мови, спеціальної мови. Спеціальна мова – явище вторинного характеру, оскільки його носії володіють насамперед національною літературною мовою. Саме тому, мабуть, дослідники професійної мови пишуть про полігосію (Радчук, 2002: 39). Насправді ж «багатомовності» не спостерігається, оскільки йдеться, як правило, про ту саму національну мову, представлену кількома функціональними різновидами. При використанні фахівцем професійної мови відбувається зміна мовного реєстру. При цьому мова (як засіб спілкування) залишається тією ж, але відповідно до тієї чи іншої галузі знання.

Так, у щорічних моніторингових дослідженнях Інституту соціології НАН України використовуються усього два показники:

1) Ваша рідна мова (без визначення, що розуміється під «рідною мовою»);

2) Мова спілкування у родині (вдома) («Якою мовою (мовами) Ви переважно спілкуєтеся у Вашій родині (вдома)?» – з варіантами відповіді: «переважно українською», «переважно російською», «і українською, і російською, залежно від обставин», «іншою мовою»). Наявність лише двох показників суттєво обмежує можливість системного аналізу мовної ситуації та динаміки функціонування мов в Україні (Тараненко, 2003: 46).

В окремих дослідженнях ці показники (наприклад, у 2002–2003 рр.) доповнюються ставленням громадян до необхідності обов'язкового вивчення інших мов (окрім державної) в Україні («Яку мову, окрім української, на Вашу думку, необхідно обов'язково вивчати в загальноосвітніх навчальних закладах?» – з варіантами: «російську», «англійську» чи «іншу» та можливістю вибрати необмежену кількість варіантів).

Однак це не набагато розширює можливість аналізу мовної ситуації.

Що ж стосується ставлення громадян України до статусу мов в Україні, то для цього взагалі використовується тільки один показник: ставлення до надання російській мові статусу офіційної в Україні (без визначення, що таке статус офіційної мови і як він співвідноситься зі статусом української мови як державної). І вивчається це ставлення за допомогою запитання: «Чи вважаєте Ви за необхідне надати російській мові статусу офіційної в Україні?» (з варіантами відповіді: «ні», «так», «важко сказати»).

Вважається, що масова свідомість громадян є логічною, раціональною та послідовною, а тому якщо громадяни підтримують надання російській мові статусу другої державної (чи офіційної), то вони не можуть одночасно підтримувати статус української мови як єдиної державної, бо з раціонального погляду це взаємо-виключні позиції. Хоча в реальності ситуація є складнішою.

Більш широкий перелік показників використовувався у спеціальному дослідженні мовної ситуації, який був проведений у 2000 році Інститутом соціології НАН України та опитувальною мережею фірми «Соціс» (вибірка – 1200 респондентів) (Захарченко, 2008: 3), де з мовних питань добавлено до вищезазначених ще три:

1. Необхідність знання дітьми та онуками української мови («Як Ви вважаєте, чи необхідне Вашим дітям (онукам) знання української

мови?» – з варіантами відповіді: «так, безумовно», «ні, не обов'язково», «важко відповісти»).

2. Необхідність знання дітьми та онуками громадян російської мови («Як Ви вважаєте, чи необхідне Вашим дітям (онукам) знання російської мови?» – з аналогічними варіантами відповіді).

3. Необхідність знання дітьми та онуками громадян рівною мірою української та російської мов («Як Ви вважаєте, чи необхідне Вашим дітям (онукам) знання рівною мірою української та російської мови?» – з аналогічними варіантами відповідей).

Такого роду формулювання питань і варіанти відповідей дещо підштовхують респондентів до позитивних відповідей. У той же час показники, які відображали б самооцінки реального рівня володіння українською, російською мовою, мовами національних меншин чи іноземними мовами в зазначеному дослідженні були відсутні.

Дещо іншою була система показників цільового дослідження «Етнічні групи України» (опитано 200 респондентів української, російської, кримськотатарської, польської, угорської, єврейської та ромської національностей, дослідження проведено у жовтні 2003 року соціологічним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» у співпраці зі соціологами університету штату Айова (США)) (Залізняк, 2001: 23).

Ця система показників функціонування мов в Україні була такою:

1. Що громадяни розуміють під рідною мовою («Як Ви вважаєте, що таке рідна мова?» (3 варіантами відповіді: 1) «це мова національності, до якої я належу»; 2) «це мова, якою розмовляли мої батьки»; 3) «це мова, якою я думаю і можу вільно спілкуватися»; 4) «це мова, якою я розмовляю найчастіше»; 5) «інше»; 6) «не визначились»).

2. Рівень володіння рідною мовою («Чи володієте ви рідною мовою?» (3 варіантами відповідей: 1) «володію цілком вільно»; 2) «володію, але під час розмови маю певні проблеми»; 3) «розумію мову, але не розмовляю»; 4) «зовсім не володію»).

3. Можливість вивчення мови Вашої етнічної (національної) групи у Вашому місті (селі) в державних дошкільних навчальних закладах. («Чи є, чи немає можливості для вивчення мови Вашої етнічної (національної) групи у Вашому місті (селі)?» (3 варіантами відповідей: є та нема).

4. Можливість вивчення мови Вашої етнічної (національної) групи у Вашому місті (селі) в приватних дошкільних навчальних закладах (з аналогічним запитанням та варіантами відповіді).

5. Можливість вивчення мови Вашої етнічної (національної) групи у Вашому місті (селі) в дер-

жовних загальноосвітніх школах (з аналогічним запитанням та варіантами відповіді).

6. Можливість вивчення мови Вашої етнічної (національної) групи у Вашому місті (селі) у вечірніх школах (з аналогічним запитанням та відповідями).

7. Наявність у Вашому місті (селі) школи, де всі предмети викладаються мовою Вашої етнічної групи (з варіантом відповідей: так, ні, важко сказати).

8. Мова спілкування в сім'ї (вдома) («Якою мовою Ви переважно спілкуєтесь у Вашій сім'ї (вдома)?» (3 варіантами відповідей: переважно українською, переважно російською, по-різному, залежно від обставин; мовою моєї етнічної групи (якою?).

9. Мова спілкування з сусідами (з аналогічними варіантами відповідей).

10. Мова спілкування з колегами на роботі та навчанні («Якою мовою Ви переважно спілкуєтесь з колегами по роботі (навчальному закладі)?» (3 аналогічними варіантами відповіді).

11. Чи використовуються у спілкуванні на роботі чи навчанні інші мови? (3 варіантами відповіді: ні, використовую таку-то мову).

12. Чи вивчають (вивчали) діти та онуки в школі мову Вашої етнічної (національної) групи? (3 варіантами відповідей: 1) відвідують (відвідували) середню школу, де всі предмети викладалися мовою етнічної групи; 2) відвідують (відвідували) школу, де мова моєї етнічної групи вивчалася серед обов'язкових предметів; 3) відвідують (відвідували) середню школу, де мова моєї етнічної групи вивчалася факультативно; 4) не вивчали мови моєї етнічної групи взагалі; 5) у мене немає (не було) дітей та онуків; 6) важко відповісти).

13. Необхідність здобути освіту мовою Вашої етнічної (національної) групи. («Вважаєте Ви потрібним чи ні для Ваших дітей (онуків) здобути освіту мовою Вашої етнічної (національної) групи?» (3 варіантами відповідей: безумовно потрібно, бажано, не обов'язково, зовсім не потрібно, важко відповісти)).

14. Потреби мовою власної національної (етнічної групи): – Читати газети і журнали. – Читати наукову та науково-популярну літературу. – Читати художню літературу. – Переглядати телевізійні програми. – Слухати радіопрограми. – Відвідувати концерти національних (етнічних) художніх колективів (співаків). Усі показники з варіантами відповіді: є така потреба, нема, важко відповісти.

15. Можливості у власному місті (селі) мовою своєї національної (етнічної) групи: – Читати газети і журнали. – Читати наукову та науково-

популярну літературу. – Переглядати телевізійні програми. – Слухати радіопрограми. – Відвідувати концерти національних (етнічних) художніх колективів (співаків). Усі показники з варіантами відповіді: так, ні, важко сказати.

16. Регулярність особистих практик мовою своєї національності в останні місяці: – Читання газет та журналів. – Читання наукової та науково-популярної літератури. – Читання художньої літератури. – Перегляд телевізійних програм. – Прослуховування радіопрограм (Залізник, 2001: 8).

17. Відвідування концертів національних (етнічних) художніх колективів (співаків). Ці показники з варіантами відповіді часто, зрідка, ні, не читаю, не відвідую, не слухаю, не дивлюсь).

Поряд з великою кількістю інших показників етнічної ідентифікації та практик це дослідження дало змогу досить детально висвітлити мовну ситуацію щодо українців, росіян та деяких етнічних меншин України. Однак ані його емпіричні результати, ані їхній науковий аналіз досі не опубліковано в Україні. Хоча їхній аналіз дозволяє зробити багато не тільки змістовних, але й методичних висновків (Ткаченко, 2005: 64).

Показник рідної мови й досі неоднозначно розуміється у науковій літературі. Навіть філологи під рідною мовою розуміють або (1) мову, якою розмовляла мати; (2) мову, якою з громадянином розмовляли в ранньому дитинстві; (3) першу мову, якою громадянин заговорив сам у дитинстві; (4) мову, якою громадянин нині найчастіше користується на практиці, (5) мову етносу, до якого належить громадянин.

Серед філологів це питання однозначне розуміння, адже в патріархальному суспільстві з нерозвиненою комунікацією і міграційною рухливістю населення, з міцними етнічними, релігійними, культурними бар'єрами практично завжди збіглися етнічність, рідна мова, материнська мова, мова етносу, перша функціональна мова, культурна орієнтація. Але в сучасному, все більш глобалізованому світі ці бар'єри давно вже зруйновано (Тараненко, 1995: 12). Дослідник пропонує власне визначення рідної мови як мови, «через яку особистість може найбільш повно виявити свою мовну компетентність» і якою «особистість мислить».

Проте навіть якщо рідна мова – це мова якою мислить і найкраще володіє громадянин, з цього зовсім не випливає, що саме це мають на увазі громадяни, відповідаючи на запитання про рідну мову.

Аналіз цільового національного дослідження етнічних груп України 2020 року показав, що поміж громадянами усіх семи етнічних груп (про які йшлося вище) 42,1% вважають, що рідна

мова – це мова національності, до якої вони належать, 23,1% – що це мова, якою розмовляли їхні батьки, 27,4% – що це мова, якою вони думають і можуть вільно спілкуватися, 2,8% – мова, якою вони розмовляють найчастіше, 4,4% – дали інші відповіді або не визначилися взагалі.

При цьому з-поміж етнічних українців 57,4% вважають, що рідна мова – це мова національності, до якої вони належать, 12,9% – що це мова батьків, 24,8% – мова, якою вони думають і можуть вільно спілкуватися. З-поміж етнічних євреїв, ромів, кримських татар, угорців та поляків 37–47% вважають, що це мова національної групи, 16–40% – мова батьків, 17–32% – мова, якою вони думають і можуть вільно спілкуватися. При цьому з-поміж етнічних росіян найбільше тих, хто вважає рідною мовою ту, якою вони думають і можуть вільно спілкуватись (52,8%), далі – мова національної групи (30,3%) і найменше – мова батьків (13,3%) (Тараненко, 1999: 32–34).

Отже, серед етнічних спільнот України наявне дуже відмінне розуміння поняття «рідна мова». Досить суттєві розбіжності з цього питання і між представниками двох найчисельніших етнічних спільнот України – українців та росіян, які загалом становлять понад 95% громадян країни.

По-перше, на відміну від демографічних досліджень, де порівнюються дані за віковими групами, у соціологічних дослідженнях (через невеликі обсяги вибірки) існує можливість порівнювати дані мовних практик тільки узагальнюючи дані щодо десятирічних чи двадцятирічних вікових груп. Тільки дослідження з великими обсягами вибірки дозволяють аналізувати динаміку мовної ситуації п'ятирічних чи навіть річних когорт громадян (Білецький, 1997: 58). Однак кількість показників у них теж обмежена двома – мова спілкування в сім'ї за чотирибальною шкалою та альтернативний вибір статусу мов в Україні (за шкалою: єдина українська державна, дві державні – українська та російська, одна українська державна і російська офіційна в окремих регіонах).

По-друге, порівняння мовних практик громадян є не зовсім коректним через те, що старші вікові групи через смертність представлені в нинішній час меншою кількістю громадян, ніж молодші.

По-третє, покогортне порівняння мовних практик громадян різних вікових груп (когорт) є не

зовсім коректним через те, що частина громадян старшого віку могла впродовж свого життя змінити мову спілкування з різних причин (чи то під впливом міграції в іншомовне середовище, чи під впливом історичних та політико-ідеологічних змін тощо) (Большан, 2007: 47–50).

Таким чином, можна дійти наступних висновків:

У сфері спілкування в громадських місцях серед української молоді, порівнюючи з попереднім поколінням (30–54 роки), на 5,8% скоротилася частка громадян, які розмовляють виключно українською, та на 7,5% зросла частка тих, хто розмовляє виключно чи переважно російською, хоча темпи цих процесів порівняно з попереднім періодом скоротилися не суттєво (Ткаченко, 2006: 16).

У сфері спілкування у професійній діяльності (на роботі та навчанні) серед української молоді, порівнюючи з середнім поколінням, на 7,5% скоротилася частка громадян, які розмовляють виключно українською, та на 3,0% зросла частка тих, хто розмовляє переважно українською, на 1,2% – змішаною мовою та на 2,3% – переважно чи виключно російською.

Таким чином, мовна ситуація виступає не лише сукупністю соціально та функціонально розподілених мовних систем чи підсистем, а й їх ієрархією.

Отже, у якості **висновку** можемо зазначити, що, і в мові думання, і в мові громадського та професійного спілкування серед молоді процес деукраїнізації не тільки не припинився, але навіть прискорився. Як результат, нині виключно російською в Україні думають на 18,0% більше громадян, ніж українською. На 17,6% більше в громадських місцях та на 13,6% більше в професійній діяльності на роботі і навчанні громадяни спілкуються виключно іншою мовою, ніж українською. Самі громадяни України, за даними багатьох соціологічних досліджень, мають усвідомлювати значущості мовних проблем у країні і питання статусу та функціонування мов відносити до пріоритетних. Проблема функціонування та статусу мов в Україні сама собою не зникає і залишається потенційно конфліктною у житті країни особливо у воєнний період 2014–2022 рр.

Подальшою метою нашого дослідження буде залучення до опитування ширшої аудиторії носіїв мови, включно з тими, що проживають за кордоном.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецький В. Мова як чинник консолідації сучасного українського суспільства у націю. *Схід*. Вип. 5. 1997. С. 57–63.
2. Бондар О. І. Деградація лінгвосоціуму: ознаки і типи. *Записки з загальної лінгвістики* : зб. наук. пр. Одеса : Астропринт. Вип.3 2001. С. 10–15.
3. Больман І. Мовні війни в Європі. Київ : Вид-во «К.І.С.». 2007. 280 с.
4. Залізник Г. М. Мовна ситуація Києва: день сьогоднішній та прийдешній. Київ : Академія, 2001. 95 с.
5. Захарченко В. Яке там обличчя у дня? *Літературна Україна*. Вип. 2. 2008. С. 1–3.
6. Косів М. Без мови немає народу. Мова державна. Мова офіційна. Київ : Всеукраїнське товариство «Прогрес», 1995. С. 13–22.
7. Радчук В. Д. Мова в Україні: стан, функції, перспективи. *Мовознавство*. Вип.2. 2002. С. 39–45.
8. Тараненко О. О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні (на загальнослов'янському тлі). *Мовознавство*. Вип.3. 2003. С. 30–55.
9. Тараненко О. О. Мовна ситуація і мовна політика часів «пе* ребудови» і державної незалежності України (кінець 80*х–90*ті роки). *Українська мова*. Опіле, 1999. С. 35–66.
10. Тараненко О. Юридичний статус мови і мовна дійсність в Україні. *Мова державна. Мова офіційна*. Київ, 1995. С.6–12.
11. Ткаченко О. Б. До соціолінгвістичної класифікації мов у її слов'янській специфіці і динаміці. *Мовознавство*. Вип. 3. 2005. С. 63–68.
12. Ткаченко О. Б. Про повноту й неповноту мов і деякі інші суміжні явища. *Мовознавство*. Вип.2. 2006. С. 12–18.

REFERENCES

1. Biletskyi V. (1997) Mova yak chynnyk konsolidatsii suchasnoho ukrainskoho suspilstva u natsiiu [Language as a factor in the consolidation of modern Ukrainian society into a nation]. *Skhid*. (5). 1997. P. 57–63. [in Ukrainian].
2. Bondar O. I. (2001) Dehradatsiia lnhvosotsiumu: oznaky i typu [Degradation of linguistic society: signs and types]. *Zapysky z zahalnoi lnhvistyky: zb. nauk. pr. Odessa : Astroprynt* (3). P. 10–15. [in Ukrainian].
3. Bolman I. (2007) Movni viiny v Yevropi [Language wars in Europe]. Kyiv: Vyd-vo «K.I.S.». 280 p. [in Ukrainian].
4. Zalizniak H. M. (2001) Movna sytuatsiia Kyieva: den sohodnishnii ta pryideshnii [The language situation in Kyiv: today and in the future]. Kyiv: Akademiia. 95 p. [in Ukrainian].
5. Zakharchenko V. (2008) Yake tam oblychchia u dnia? [What is the face of the day?] *Literaturna Ukraina* (2). P. 1–3. [in Ukrainian].
6. Kosiv M. (1995) Bez movy nemaie narodu. Mova derzhavna. Mova ofitsiina [Without language, there is no nation. The language is the state language. The official language]. Kyiv: Vseukrainske tovarystvo «Prosvita». P. 13–22. [in Ukrainian].
7. Radchuk V. D. (2002) Mova v Ukraini: stan, funktsii, perspektyvy [Language in Ukraine: status, functions, prospects]. *Movoznavstvo*. Vyp.2.. P. 39–45. [in Ukrainian].
8. Taranenko O. O. (2003) Movna sytuatsiia ta movna polityka v suchasni Ukraini (na zahalnoslovianskomu tli) [The language situation and language policy in modern Ukraine (against the pan-Slavic background)]. *Movoznavstvo* (3). P. 30–55. [in Ukrainian].
9. Taranenko O. O. (1999) Movna sytuatsiia i movna polityka chasiv «pe* rebudovy» i derzhavnoi nezalezhnosti Ukrainy (kinets 80*kh– 90*ti roky) [Language situation and language policy during the period of 'perestroika' and state independence of Ukraine (late 80s-90s)]. *Ukrainska mova*. Opole. P. 35–66. [in Ukrainian].
10. Taranenko O. (1995) Yurydychnyi status movy i movna diisnist v Ukraini. Mova derzhavna. Mova ofitsiina [Legal status of the language and linguistic reality in Ukraine. State language. The official language.]. Kyiv. P. 6–12. [in Ukrainian].
11. Tkachenko O. B. (2005) Do sotsiolnhvistychnoi klasyfikatsii mov u yii slovianskii spetsyfitsi i dynamitsi [To the sociolinguistic classification of languages in its Slavic specificity and dynamics]. *Movoznavstvo* (3). P. 63–68. [in Ukrainian].
12. Tkachenko O. B. (2006) Pro povnotu y nepovnotu mov i deiaki inshi sumizhni yavyscha [On the completeness and incompleteness of languages and some other related phenomena]. *Movoznavstvo* (2). P. 12–18. [in Ukrainian].